

ОБГРУНТОВАНІСТЬ ВИРОКУ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

VALIDITY OF A SENTENCE OF COURT OF THE FIRST INSTANCE

Котубей І.І.,

*здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена висвітленню питання обґрунтованості вироку суду першої інстанції. Встановлено, що вмотивованість судового рішення як одна з вимог, що до нього пред'являються, є складовою частиною обґрунтованості. Акцентується увага на ролі вільної оцінки доказів у контексті забезпечення відповідності висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження.

Ключові слова: обґрунтованість вироку, вмотивованість вироку, відповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження, вільна оцінка доказів, підстави та мотиви прийняття рішення.

Статья посвящена освещению вопроса обоснованности приговора суда первой инстанции. Установлено, что мотивированность судебного решения как одно из требований, которые к нему предъявляются, является составяющей частью обоснованности. Акцентируется внимание на роли свободной оценки доказательств в контексте обеспечения соответствия выводов суда фактическим обстоятельствам уголовного производства.

Ключевые слова: обоснованность приговора, мотивированность приговора, соответствие выводов суда фактическим обстоятельствам уголовного производства, свободная оценка доказательств, основания и мотивы принятия решения.

The article is devoted of a question of validity of a sentence of court of the first instance. It is established that motivation of the judgment as one of requirements which are imposed to it, is making part of validity. The attention to roles of a free assessment of proofs in a context of ensuring compliance of conclusions of court to the actual circumstances of criminal proceedings is focused.

Key words: validity of a sentence, motivation of a sentence, compliance of conclusions of court to the actual circumstances of criminal proceedings, free assessment of proofs, bases and motives of decision-making.

Постановка проблеми. Правосуддя – одна з найважливіших функцій правової держави. Від його ефективності залежить реалізація права, і, відповідно, здійснення державної політики, вираженої в законі. Найважливішим актом правосуддя у кримінальному провадженні є вирок. Вирок, як і будь-яке судові рішення, ухвалюється судами іменем України і є обов'язковим до виконання на всій території України.

У формі вироку викладається судові рішення, в якому суд вирішує обвинувачення по суті (ч. 1 ст. 369 КПК України). Тільки обвинувальним вироком суд може визнати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення та піддати її кримінальному покаранню (ч. 1 ст. 62 Конституції України, ч. 1 ст. 17 КПК України).

Як і будь-яке судові рішення, вирок суду повинен бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Законним є вирок, ухвалений компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України. Обґрунтованим є вирок, ухвалений судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Вмотивованим є вирок, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення (ст. 370 КПК України).

І якщо законність вироку є відображенням дотримання судом вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства, то обґрунтованість, як і

вмотивованість, відображає підсумки процесуальної діяльності суду з точки зору їх переконливості, доведеності конкретними фактами, доводами, можливістю стати підставами конкретних рішень.

За даними судової статистики у 2013 році апеляційними судами судові рішення скасовано щодо 35,7% осіб (у 2012 році – щодо 35,5%), а стосовно майже 10% осіб змінено (у 2012 році – стосовно 8%) від кількості осіб, стосовно яких апеляційними судами переглянуто судові рішення у кримінальних справах (кримінальних провадженнях). Питома вага кількості осіб, стосовно яких вирокі місцевих судів скасовано, становить 32,7% осіб, стосовно яких вирокі переглянуто в апеляційному порядку [1]. Протягом 2013 року Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) скасовано і змінено вирокі стосовно 1,9 тис. осіб, із яких скасовано стосовно 1,3 тис. осіб або 23,8% загальної кількості перевірених вироків. Середній показник скасованих вироків місцевих загальних судів становить 24,8% кількості осіб, щодо яких ВССУ переглянуто вирокі місцевих загальних судів. Середній показник скасованих вироків апеляційних судів, ухвалених ними в апеляційному порядку, становить 17,5% кількості осіб, щодо яких ВССУ переглянуто вирокі апеляційних судів [2].

Наведені дані засвідчують, що у правозастосовній, зокрема судовій, практиці ще мають місце випадки ухвалення судами незаконних, необґрунтованих і невмотивованих вироків.

При цьому однією з найбільш поширених форм необґрунтованості вироку суду першої інстанції є

невідповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження, що свідчить про допущення судом помилок, пов'язаних із оцінкою доказів. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження є однією з підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції.

Водночас слід зазначити, що ухвалення судами обґрунтованих вироків має прямий безпосередній зв'язок з виконанням завдань кримінального провадження.

Викладене свідчить про актуальність і практичну значущість дослідження питання обґрунтованості вироку суду першої інстанції у контексті забезпечення відповідності висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження.

Стан дослідження. Дослідженню теорії та практики ухвалення судових рішень, зокрема вироків, на різних етапах розвитку кримінальної процесуальної науки тією чи іншою мірою були присвячені праці В. Б. Алексєєва, М. І. Бажанова, М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошевого, В. Я. Дорохова, М. М. Гультай, З. Ф. Ковріги, І. І. Когутича, О. Ю. Костюченко, Е. Ф. Куцової, П. А. Лупинської, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, П. Ф. Пашкевича, І. Д. Перлова, М. С. Строговича, О. М. Толочко, П. С. Елькінд та ін.

У 1967 році вперше в науці кримінального процесу М. І. Бажановим була висловлена та аргументована ідея про те, що вимозі обґрунтованості повинно відповідати будь-яке кримінальне процесуальне рішення, а не тільки найбільш важливі з них. Надалі ця ідея була підтримана та одержала свій розвиток у роботах Н. В. Глинської, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, Ю. В. Манаєва, О. Р. Михайленка, В. І. Чорнобука, С. Ф. Шуміліна та ін. Вказується на те, що обґрунтованість процесуального акту – це результат певного спеціального процесу, що іменується обґрунтуванням кримінальних процесуальних рішень. Тому для того, щоб конкретне рішення було обґрунтованим, необхідним є доброякісне здійснення самого цього процесу [3, с. 8-9].

Разом з тим слід зауважити, що обрана для дослідження тема в частині її спеціальної проблематики ще не одержала достатнього висвітлення у вітчизняній науці кримінального процесуального права, особливо після прийняття чинного КПК України.

Метою цієї статті є дослідження питання обґрунтованості вироку суду першої інстанції у контексті забезпечення відповідності висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Встановлення фактичних обставин кримінального провадження є однією з найбільш важливих процедур у кримінальному процесі, вона виступає відносно самостійним етапом правозастосування. Від нього багато в чому залежить правильність застосування правових норм, законність і обґрунтованість правозастосовних актів відповідних суб'єктів.

Обґрунтованість вироку зазвичай розуміється як відповідність вироку повно зібраним і правиль-

но оціненим доказам. Тільки обґрунтований вирок може бути істинним і законним. У випадку визнання обвинуваченого винним суд зобов'язаний обґрунтувати міру покарання, що застосовується до особи [4, с. 197; 5, с. 23].

Як ми вже зазначали, будь-яке судове рішення визнається обґрунтованим, якщо воно ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України.

Більш повно змістовна сторона вимоги обґрунтованості вироку розкривається у ст. 411 КПК України, яка формулює таку підставу для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції, як невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження.

Виходячи зі змісту ст. 411 КПК України, обґрунтованість вироку означає, що:

- 1) висновки суду підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду;
- 2) суд взяв до уваги всі докази, які могли істотно вплинути на його висновки;
- 3) за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, у судовому рішенні зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші;
- 4) висновки суду, викладені у судовому рішенні, не містять суперечностей.

Відповідно до ст. 374 КПК України, що встановлює вимоги до змісту вироку, у ньому, серед іншого, зазначаються:

- підстави виправдання обвинуваченого з зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення, у разі визнання особи виправданою;
- мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом під час ухвалення вироку, та положення закону, якими керувався суд;
- докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів у разі визнання особи винуватою;
- мотиви зміни обвинувачення, підстави визнання частини обвинувачення необґрунтованою, якщо судом приймалися такі рішення;
- мотиви призначення покарання, звільнення від відбування покарання, застосування примусових заходів медичного характеру під час встановлення стану обмеженої осудності обвинуваченого, застосування примусового лікування відповідно до ст. 96 КПК України, мотиви призначення громадського вихователя неповнолітньому;
- підстави для задоволення цивільного позову або відмови у ньому, залишення його без розгляду;
- мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом під час ухвалення вироку, та положення закону, якими керувався суд.

Аналіз наведених положень засвідчує, що обґрунтованість і вмотивованість вироку нерозривно пов'язані. При цьому цей зв'язок настільки тісний, що відділити обґрунтованість вироку від його вмо-

тивованості подекуди просто неможливо. Вочевидь, цим обумовлений і той факт, що навіть законодавець, формулюючи реквізити вироку у ст. 374 КПК України, довільно використовує терміни «підстави», «мотиви» як взаємозамінні (наприклад, «підстави виправдання обвинуваченого», «мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом під час ухвалення вироку»), хоча, як відомо, для ухвалення законного та справедливого рішення судом мають бути вказані і підстави, і мотиви прийняття кожного рішення.

Будь-яке процесуальне, у тому числі судове, рішення приймається на підставі встановлених обставин, що підтверджуються достатньою сукупністю доказів, оцінених відповідно до ст. 94 КПК України (фактичні підстави), відповідно до конкретних положень закону (формально-правові підстави). Поряд з цим, крім підстав, мають бути наведені і мотиви прийняття рішення, які, зокрема, П. А. Лупинська цілком справедливо визначає як систему доводів, аргументів, міркувань фактичного, логічного та правового характеру, що сприяють певним висновкам, дозволяють розкрити шлях пізнання, показати процес встановлення істини у конкретному випадку прийняття рішення [6, с. 159-162].

Незважаючи на те, що ст. 370 КПК України визначає обґрунтованість і вмотивованість як окремі властивості судового рішення, на наш погляд, вмотивованість виступає окремим проявом, напрямом його обґрунтованості. Іншими словами, повною мірою обґрунтоване рішення одночасно є і вмотивованим, однак складно уявити рішення вмотивоване, однак при цьому необґрунтоване. Як вказується у процесуальній літературі, обґрунтованість судового рішення має відображатись у вигляді його мотивування; вмотивованість посилює обґрунтованість судового рішення, надає йому внутрішню і зовнішню переконливість, полегшує розуміння учасниками судового провадження суті прийнятого рішення [7, с. 682], а ігнорування аспекту мотивування призводить до винесення безмотивних, а значить, і необґрунтованих рішень [3, с. 28].

Відповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження, серед іншого, забезпечує логічний взаємозв'язок висновків суду та відомостей, що містяться у матеріалах кримінального провадження (кримінальної справи). Однак наявність такого логічного зв'язку сама по собі не гарантує достовірність останніх. Дотримання вимог закону щодо здійснення кримінального процесуального доказування, так само як і відповідність конкретного доказу вимогам належності та допустимості, не тягнуть за собою однозначного висновку про правильність встановлення фактичних обставин кримінального провадження. У зв'язку з цим центральною проблемою кримінального процесуального доказування, що вимагає свого вирішення під час прийняття рішення, зокрема ухваленні вироку судом, виступає вирішення питання про достовірність доказів і достатність їх сукупності для висновку про винуватість обвинуваченого.

Саме вільна оцінка доказів, тобто оцінка достовірності та достатності доказів за внутрішнім переконанням особи, яка приймає процесуальне рішення, що прийшла на зміну формальній оцінці доказів, забезпечує врахування під час прийняття рішення неповторну індивідуальність як обставин конкретного кримінального провадження, так і кожного з наявних доказів.

Що стосується ухвалення вироку судом першої інстанції, то це означає, що ніхто не може вказувати судді (суддям), якою повинна бути оцінка того чи іншого доказу, а також їх сукупності. Ст. 376 КК України встановлює кримінальну відповідальність за втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення.

Сама процедура кримінального провадження і, зокрема, судового провадження гарантує судді (суду), який ухвалює рішення, що вищестоящі посадові особи чи органи не будуть вказувати йому про ту чи іншу оцінку доказів. Так, суд апеляційної інстанції, скасовуючи вирок чи ухвалу суду та призначаючи новий розгляд у суді першої інстанції, не має права вирішувати наперед питання про доведеність чи недоведеність обвинувачення, достовірність або недостовірність доказів, переваги одних доказів над іншими (ч. 2 ст. 415 КПК України).

Суб'єктивний характер внутрішнього переконання обумовлює особливу складність оцінки достовірності доказів, а також достатності їх сукупності у порівнянні з оцінкою таких критеріїв (властивостей) доказів, як належність і допустимість. Останні, як відомо, встановлюються за допомогою нормативно закріплених предмета доказування та правил збирання доказів.

Відсутність об'єктивного критерію, що дозволяв би відокремити достовірні докази від недостовірних, а також визначати достатність їх сукупності для прийняття процесуального рішення, породжує необхідність такої регламентації кримінального провадження, яка б перешкождала прийняттю рішення, що ґрунтується виключно на переконанні та розсуді посадової особи.

У цьому зв'язку особливого значення набуває стадійна побудова кримінального провадження, за якої відбувається зміна осіб, які здійснюють кримінальне провадження, і внутрішнє переконання однієї особи спростовується або підтверджується внутрішнім переконанням іншої.

Якщо звернутись до підстав скасування або зміни вироку судом апеляційної інстанції, то стає очевидним, що фактично кожна з них містить оціночне поняття («неповнота», «невідповідність», «істотне порушення», «неправильне застосування»), використання якого у правозастосовній практиці неможливе без урахування внутрішнього переконання осіб, що ухвалюють відповідне рішення.

Таким чином, постадійна побудова кримінального провадження, в межах якої відбувається послідовна зміна процесуально незалежних суб'єктів

прийняття рішення, підвищує надійність висновків, зокрема і тих, що формулюються у вирокі суду першої інстанції.

Висновки. Отже, обґрунтованість вироку, як і будь-якого іншого судового рішення, нерозривно пов'язана з його вмотивованістю, внаслідок чого останню не слід виділяти як самостійну властивість судового рішення. Вмотивованість судового рішення як одна з вимог, що до нього пред'являються, є складовою частиною обґрунтованості. Зазначення у вирокі фактичних і формально-правових підстав,

сформульованих у ньому рішень свідчить про його обґрунтованість, а наведення системи доводів, аргументів, міркувань фактичного, логічного та правового характеру – про вмотивованість.

В основі ухвалення не лише законного, а й обґрунтованого, вмотивованого, справедливого вироку лежить вільна оцінка доказів, що забезпечує врахування під час прийняття рішення неповторної індивідуальності як обставин конкретного кримінального провадження, так і кожного з наявних доказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим за 2013 рік / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
2. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2013 році / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
3. Зеленецький В. С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины / В. С. Зеленецкий, Н. В. Глинская. – Харьков : «Страйд», 2006. – 336 с.
4. Перлов И. Д. Приговор в советском уголовном процессе. – М. : Госюриздат, 1960. – 263 с.
5. Дорохов В. Я. Обоснованность приговора / В. Я. Дорохов, В. С. Николаев. – М. : Госюриздат, 1949. – 236 с.
6. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одіссея, 2013. – 1104 с.

УДК 343.1(477)(045)

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ У ПІДГОТОВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

APPLICATION OF MEASURES OF CRIMINAL PROCEDURAL COMPULSION IN TRAINING PROCEEDINGS

Лиманська М.В.,

*здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
суддя*

Городнянського районного суду Чернігівської області

У статті узагальнені норми нового Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження судом першої інстанції, досліджено процесуальний порядок застосування цих заходів судом під час здійснення підготовчого провадження.

Ключові слова: кримінально-процесуальний примус, заходи забезпечення кримінального провадження, накладення грошового стягнення, кримінально-процесуальна відповідальність, запобіжні заходи.

В статье обобщены нормы нового Уголовного процессуального кодекса Украины относительно применения мер обеспечения уголовного производства судом первой инстанции, исследован процессуальный порядок применения этих мер судом при проведении подготовительного производства.

Ключевые слова: уголовно-процессуальное принуждение, меры обеспечения уголовного производства, наложение денежного взыскания, уголовно-процессуальная ответственность, меры пресечения.

The article summarized the rules of the new Criminal Procedure Code of Ukraine concerning the application of the measures of criminal proceedings by the court of first instance, investigated the procedural order of these measures by the court during the preparatory proceedings.

Key words: Criminal Procedure coercion; measures of criminal proceedings; imposition of monetary penalties; Criminal Procedure responsibility, precautions.